

CSORBA ÉVA¹

MILYEN MÉRTÉKBEN PREDESZTINÁLJA A FÖLDRAJZI ADOTTSÁG EGY ORSZÁG KÜLPOLITIKÁJÁT?

KÖNYVISMERTETÉS

Tim Marshall (2021): The power of geography. Ten maps that reveal the future of our world. (A földrajz hatalma. Tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére). Elliott and Thompson Limited, London. 352 p.

Tim Marshall brit újságíró, külügyi tudósító és szakértő. Dolgozott a legnevesebb külföldi rádióknak és televíziós csatornáknak, de tudósított háborúkból is, számos könyvet írt külpolitikai témában. Jelenlegi könyve szorosan kapcsolódik a szintén általa írt, *A földrajz fogságában. Tíz térkép, amelyek mindent elmondanak arról, amit tudni akartál a globális politikai folyamatokról* (2019) című könyvhöz. Azonban míg az azt próbálta elmagyarázni, hogy a földrajz miként befolyásolja a globális politikai eseményeket és a döntéshozatalt, új könyve a lehetőségekre is fókuszál, de a földrajz szerepe továbbra is kulcskérdés marad. Marshall alaptézise a földrajzi adottságokból fakadó előnyökre és hátrányokra épít, ami, ha visszatekintünk történelmi eseményekre vagy ütközetekre, nagyon is helytálló. A szerző előző könyvéhez hasonlóan, itt is tíz fejezeten keresztül mutatja be, hogy a földrajz miként tudja befolyásolni egy ország vagy régió mozgásterét, vagyis mire képes, illetve képtelen. Részletesen bemutatja és elemzi a tíz országot, illetve régiót, amelyek: Ausztrália, Irán, Szaúd-Arábia, Egyesült Királyság, Görögország, Törökország, a Száhel övezet, Etiópia, Spanyolország és az űr. Valamennyi fejezet előtt, az előző könyvében megszokottak szerint, a szerző egy idézettel kezd, amellyel utal a térségre vagy országra vonatkozó fő megállapítására. A fejezetek

¹ Doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Program.

DOI: 10.15170/PSK.2022.03.01.07

logikus felépítésűek, részletesen bemutatják az országok és régiók fejlődését és leírják, hogy miért fognak releváns szerepet betölteni a jövő politikai folyamataiban, illetve hatással lenni rájuk. A szerző célja a geopolitikai valóságnak a bemutatása és annak a bebizonyítása, hogy a földrajzi adottságok hogyan befolyásolják az emberiség múltját, jelenét és jövőjét.

Marshall, előző könyvéhez hasonlóan, ebben is stratégiai szempontok szerint mutatja be a földrajzi adottságok által idézett regionális helyzeteket és bizonyítja be, hogy a mozgástér sokszor éppen ezen adottságok miatt korlátozott. A szerző, a tőle megszokott módon, minden fejezethez egy fekete-fehér politikai térképet csatol, amely könnyen értelmezhető és segítséget ad, hogy jól megértsük az adott ország vagy régió stratégiai helyzetét, előnyeit vagy hátrányait. A közérthető nyelvezetnek köszönhetően átfogó és reális képet kapunk a jövőbeli regionális és globális folyamatokról. A szerző megközelítése viszonylag elfogulatlan, a téma és a kiválasztott országok és régiók elemzése inspiráló.

Marshall szerint az emberek döntése lényegében elválaszthatatlan a fizikai kontextustól, a politikusok jelentősége releváns, de a földrajzi adottság ennél is relevánsabb. Egy ország vagy régió esetében a kiinduló pont az elhelyezkedése, a szomszédos államok, tengeri és kereskedelmi útvonalak megléte vagy hiánya és a természeti erőforrások. A geopolitika magában foglalja a szövetségi rendszereket is, a kis országoknak éppen olyan szüksége lehet a nagyobbakra, mint a nagyobbaknak a kisebbekre. Ez magában hordozza annak a lehetőségét, hogy egyes országok stratégiai pozíciójukból adódóan a jövőben valódi hatalmakká nőhessenek. Napjainkban sok olyan tényező van, ami jövőbeli bizonytalanságot idéz elő, mint a klímaváltozás, a globalizáció, az anti-globalizáció, vagy a COVID-19 világjárvány. A szerző azon eseményeket és konfliktusokat igyekezett áttekinteni a 21. századból, amelyek messzemenő következményekkel járhatnak korunk többpólusú világában.

Ausztrália rendkívül érdekes geopolitikai szempontból, hiszen elszigeteltsége megannyi lehetőséget hordoz magában, mint hátrányt. Elfelejtve, mit is tettek a telepések az őslakókkal, napjainkra Ausztrália az egyik legfejlettebb multikulturális demokrácia, kimagaslóan magas életszínvonalal. Földrajzilag rendkívül közel van az egyik gazdaságilag és katonailag is legerősebb kommunista rezsimhez, Kínához. Az Egyesült Államokkal, pontosan a Kína közelségéből adódó veszélyek miatt

évtizedek óta jó politikai kapcsolatot ápol. Kína kapcsán a védelempolitika legalább olyan releváns, mint a gazdasági érdekek. Ausztrália tagja az Öt Szem hírszerző szövetségnek és Alice Springs-ben található a „Pine Gap” katonai bázis, amely az egyik legjelentősebb amerikai hírszerző létesítmény. Geopolitikai szempontok szerint a csendes-óceáni térség jövőjében Ausztrália kulcsszereplő lehet.

Irán szerepe a Közel-Kelet jövőjében megkérdőjelezhetetlen, nukleáris törekvései jelentősek. Infrastrukturális szempontból kevésbé fejlett. Irán a szankciós rezsim enyhítése céljából élénkítette gazdasági kapcsolatait Kínával. Társadalma rendkívül töredezett, feszültségekkel teli. Regionális riválisa, az Egyesült Államok szövetségese, Szaúd-Arábia földrajzát az olaj és a homok határozza meg. Elgondolkodtató, hogy az Egyesült Államok növekvő energia függetlensége mennyiben fogja csökkenteni jelenlétét a Közel-Keleten. Ebből következik, hogy a csökkenő olajkereslet miatt célszerű a szaúdi gazdaság diverzifikációját a geopolitikai és földrajzi adottságok szerint meghozni, ami nem egyszerű feladat folyók hiányában. Kína szerepének növekedésére lehet számítani itt is, hiszen ellentétben az Egyesült Államokkal, üzleti kérdéseket nem terhelt az emberi jogok támogatásával.

Az Egyesült Királyság a Brexitet követően keresi helyét, szerepét és új szövetségeseit a nemzetközi kapcsolatokban. Ugyanakkor nem csak külső, de belső kihívásokkal is szembesül például Skócia függetlenedési szándéka miatt. Minderre nagy befolyással van földrajzi adottsága, hiszen, mint Ausztrália esetében, itt is egy szigetről van szó. Ez a fejezetrész sikerült a legkevésbé semlegesnek, érződik Marshall személyes véleménye a Brexitről, amelyre házárjátékként tekint. Véleménye szerint gazdaságilag és politikailag is veszített az Egyesült Királyság azzal, hogy kilépett az EU-ból. Kétségtelen, hogy az Unió komoly reformokra szorul, de a kilépés egyik fél számára sem nyújtott megfelelő megoldást.

Görögország, földrajzilag Európa kapuja, és elsőként érezhette meg a migráció hullámait. Törökország közelsége releváns geopolitikai kihívás. A görög hadi kiadások jelentősek, ugyanakkor a reális veszélyek tükrében nem engedhető meg a ráfordítások és a jelenlét mérséklése. A kelet-mediterrán régió jelentősége az energiahordozók felfedezése óta felértékelődött. A tengerjogi határviták Törökországgal, melyek mozgató rugója a földgáz mezők kérdése, erősen

eszkálálódtak az elmúlt időszakban. Kétségtelen, hogy a térségben zajló politikai folyamatok mozgatórugója erősen kötödni fog a jövőben a földgáz-kitermelési jogok megszerzéséhez. Egyértelmű, hogy az energetikai konfliktus és a földgázlelőhelyekért vívott nemzetközi harc komoly biztonságpolitikai kihívássá vált a kelet-mediterrán térségben. A regionális külpolitikai és energetikai összefüggések sokkal összetettebbé váltak az elmúlt években, már nem egy szimpla görög/ciprusi- török ellentétéről beszélünk. A szövetségesek-ellenszövetségesek hálózata is összetett, amely rendkívül izgalmassá teszi a geopolitikai mérkőzést, hiszen a három/négyoldalú görög-ciprusi-izraeli-egyiptomi tengely és Törökország mellett megjelenik a földgáz mezők kitermelésben érdekelt USA vagy Franciaország is. Törökország földrajzilag kelet és nyugat kereszteződésében található és ambíciói ugyanakkor nem állnak meg a kelet-mediterrán régiónál, a Kék haza-doktrína értelmében nagyhatalmi törekvései vannak és a geopolitikai célok eléréséhez a szénhidrogének felfedezése eszköz lehet. Céljai elérése érdekében nem fél összetűzésbe kerülni szomszédaival, regionális vetélytársaival és nagyhatalmakkal sem. Ugyanakkor a nagy ambícióknak a földrajz korlátokat szab és mindeközben Törökország kétségtelenül távolodik az EU-tól és a NATO-tól is.

Afrika népessége rohamosan növekszik, ellenben az életszínvonallal, ezért a tömeges migráció elkerülhetetlen, az újabb hullámokra számítani kell a jövőben is. A Száhel-övezet természeti erőforrásokban kimondottan gazdag, földrajzilag és kulturálisan is rendkívül tagolt, kitéve a terrorizmusnak és helyi háborúknak. Az Egyesült Államok és Franciaország katonai jelenléte domináns a térségben. Figyelemre méltó Kína jelenlétének növekedése a régióban, összhangban az Egy Út Egy Övezet kezdeményezéssel. A geopolitikát itt is áthatja az erőforrásokért vívott harc. A klímaváltozás nem könnyíti meg a térség helyzetét és a földrajzi adottságok is alapvetően határozzák meg az emberek kiszolgáltatottságát. Az Európa felé tartó ember-tömegek komoly humanitárius válságot jelentenek, amely nagy valószínűséggel fokozódni fog. Afrikában a vízellátás és a vízhiány komoly biztonságpolitikai kihívás. A térségben kiemelkedik a „víznagyhatalom” Etiópia, ahol fejlesztések révén a vízenergia hozhatja meg az igazi hatalmat. Magában hordozza a potenciált, hogy a régió stabilitását biztosítsa és vízi ellátását kontrolálja (ami Egyiptommal komoly feszültségeket okoz). Kína időben felismerte Etiópia jelentőségét, jelentős gazdasági szereplő az országban, az etióp import közel egyharmada Kínából származik, továbbá infrastrukturális befektetéseket is

finanszíroz. Földrajzilag ugyan részese a török-szaúdi-katari-emírségek által folytatott regionális rivalizálásnak, ugyanakkor megpróbál semleges maradni és mindegyikjükkkel együtt működni. A térség jövőbeli biztonsági kockázatai a vízért folytatott háborúkat is magukba foglalják.

Spanyolországot, az Európai Unió egyik legnagyobb tagországát a regionális nacionalizmus fenyegeti. A katalán függetlenségi kérdés valós probléma, egy esetlegesen leszakadó térség ajtót nyithat a kínai és orosz befolyásnak, amit az Unió nem engedhet meg magának.

A jövő legnagyobb biztonságpolitikai kihívását az újért folytatott verseny fogja jelenteni. Az új számos megválaszolatlan kérdést vet fel, mint „ki birtokolja”, „ki és hogyan dönt a sorsáról”. Egy bizonyos magasság felett nem beszélhetünk szuverén területről ezért jogosak a biztonsági aggodalmak. A nagyhatalmak asztropolitikája az új kizárólagos katonai és kereskedelmi dominanciájára fog irányulni, az Egyesült Államoknak, Kínának és Oroszországnak már van saját űrhadosztálya a katonai egységein belül. Tanulva a múlt hibáiból, a nemzetközi együttműködés számos előnyt tartogathat, ugyanakkor egyelőre csak egyéni országok versenyét látjuk.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a könyv részletes ismertetést ad az adott országok és régiók aktuális politikai folyamatairól és egyfajta jövőépet is sugall, előrevetíti az eseményeket. Az egyes országtanulmányokon keresztül sokféle szempont szerint és példán keresztül elemzi a fontosabb történelmi eseményeket, döntéseket és kihívásokat. Marshall könyvéből leszűrhető az a következtetés, hogy a földrajzi adottságok nagy mértékben határozzák meg egy ország mozgásterét és történelmét. Ideológiák, vezetők és gazdasági hullámok változnak és lényegében ezen faktorok ideiglenesek, de a földrajzi adottságok középtávon maradandók. Éppen ezért is olyan fontos a klímaváltozás elleni harc, ami hosszútávon a földrajzi adottságokon is változtathat, következésképp hatással lehet a globális erőviszonyokra.

A könyvből kirajzolódik a globális politikai folyamatok egymásrataltsága és összekapcsolódása is. A szerzőt ugyan érte kritika (összehasonlítva előző könyvével), miszerint világviszonylatban túlságosan kis vagy nem releváns országokra koncentrál, ugyanakkor véleményem szerint Marshall éppen, hogy

korunk aktuális külpolitikai „hot spot”-jait vette vizsgálat alá. Érdeemes lett volna a világhírványról részletesebben írni és elemezni hatásait a globális folyamatokra.

Marshall előző könyvével összehasonlítva, jelen munkájában a törtélemi áttekintés hangsúlyosabb a földrajzi adottságok leírásának a hátrányára.

A könyv elolvasásával joggal merül fel a kérdés, hogy ha a globalizáció elvileg a határok lebontásához vezethet, akkor ezzel párhuzamosan a geopolitika nem veszít-e jelentőségéből. A válasz nem, hiszen a földrajzi adottságok, vagy a természeti erőforrások birtoklása továbbra is a külpolitika és nemzetközi kapcsolatok mozgatórugója (lásd például a ciprusi rendezést, ahol a politikai folyamatok mozgatórugója erősen kötődik és a jövőben is kötődni fog a földgáz-kitermelése jogok megszerzéséhez). Kétségtelen, hogy a II. világháború után kialakult hatalmi rend megváltozott, sok ország és régió keresi a helyét. Az Egyesült Államok egy stabil Európában érdekelt, ahol Kínának és Oroszországnak minél kisebb a mozgástere. Vitatott, hogy a történelem megismétli önmagát, de minden esetre a migráció a legjobb példa arra, hogy a geopolitikai minták ismétlik önmagukat a történelem során. Következésképp kijelenthető, hogy a földrajzi tényezők minden bizonnyal befolyásolják, de nem csupán azok határozzák meg egy ország külpolitikáját és döntéseit a nemzetközi térben.